

Hoofdstukken Grondrechten

A.J. Nieuwenhuis
M. den Heijer
A.W. Hins

vijfde druk

Ars Aequi Libri
2021

ISBN 978-94-9319-921-7

NUR 820

Omslagontwerp Nicolette Schuurman

Hoewel bij deze uitgave de uiterste zorg is nagestreefd, kan voor de afwezigheid van eventuele (druk)fouten en onvolledigheden niet worden ingestaan en aanvaarden auteur(s), redacteur(en) en uitgever(s) deswege geen aansprakelijkheid.

© 2021 Ars Aequi Libri, Nijmegen.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever(s).

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 jº het Besluit van 20 juni 1974, *Stb.* 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, *Stb.* 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever(s) te wenden.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1. Inleiding	1
Hoofdstuk 2. Geschiedenis en achtergronden	11
2.1 Introductie	11
2.2 Geschiedenis	11
2.2.1 Athene en de Griekse staatsleer	11
2.2.2 Christendom en Middeleeuwen	12
2.2.3 Achtergrond van de opkomst van de idee van grondrechten.	13
2.2.4 Contractstheorieën: Hobbes en Locke	15
2.2.5 Positivering van grondrechten	17
2.2.6 Nederland: Zeven Provinciën en Bataafse Republiek	19
2.2.7 Nederland: 1813 – heden	20
2.2.8 Internationalisering: Verenigde Naties	22
2.2.9 Internationalisering: Europa	23
2.3 Drie themata	24
2.3.1 Klassieke en sociale grondrechten	24
2.3.2 Universaliteit van grondrechten	27
2.3.3 Grondslagen: menselijke waardigheid en democratie	29
2.4 Conclusie	33
Hoofdstuk 3. Draggers van grondrechten	35
3.1 Inleiding	35
3.2 Individuen	36
3.3 Groepen en rechtspersonen	39
3.4 Overheid	40
3.5 Conclusie	41
Hoofdstuk 4. Rechtsbescherming	43
4.1 Inleiding	43
4.2 Instellingen en organen	44
4.3 De Nederlandse rechter	48
4.3.1 Verdragsbepalingen	49
4.3.2 Grondwet	52
4.4 Europa	54
4.4.1 Het EHRM	54
4.4.2 Europese Unie	59
4.5 Internationale procedures	60
4.6 Conclusie	61
Hoofdstuk 5. Reikwijdte en interpretatie	65
5.1 Inleiding	65

HOOFDSTUKKEN GRONDRECHTEN

5.2	Reikwijdte en beperkingsmogelijkheden.	67
5.3	De wijze van formulering	70
5.3.1	Typerend element	70
5.3.2	Juridisch-technische omschrijving of open norm	73
5.3.3	Onderscheid binnen de reikwijdte	77
5.3.4	Accessoire rechten	81
5.4	Objectivering reikwijdte	81
5.4.1	Objectivering reikwijdte vrijheid van godsdienst en levensovertuiging	82
5.4.2	Objectivering reikwijdte vrijheid van meningsuiting	86
5.4.3	Objectiveren reikwijdte respect voor het privé-leven	88
5.4.4	Afstand van grondrechten	89
5.5	Interpretatiemethoden	90
5.5.1	Tekstuele interpretatie.	90
5.5.2	Wetshistorische interpretatie	92
5.5.3	Analoge interpretatie	93
5.5.4	Systematische interpretatie	94
5.5.5	Teleologische interpretatie	95
5.6	Interpretatie op meer niveaus	97
5.7	Conclusie	99
Hoofdstuk 6. Beperking van grondrechten		103
6.1	Inleiding	103
6.2	Overzicht van soorten bepalingen	104
6.2.1	Absoluut geformuleerd	105
6.2.2	Duidelijk omschreven uitzonderingen	107
6.2.3	Bepalingen met een clausulering	108
6.3	Beperkingsclausules EVRM en HvEU.	111
6.3.1	Introductie	111
6.3.2	Clausulering artikel 8 t/m 11 EVRM	111
6.3.3	Bij wet voorzien	112
6.3.4	Legitiem doel	114
6.3.5	Noodzakelijkheidstoets	115
6.3.6	Democratische samenleving.	122
6.3.6.1	Vrijheid voor politieke partijen	122
6.3.6.2	Maatschappelijke discussie en democratische samenleving	125
6.3.7	Overige beperkingsmogelijkheden EVRM en HvEU	129
6.4	Grondwettelijke beperkingssysteem	131
6.4.1	Grondwettelijke clausulering	131
6.4.2	Delegatie	134
6.4.3	Algemene en bijzondere beperkingen	138
6.4.4	Bijzondere rechtsposities	139
6.4.5	Geen misbruik van grondrecht bepaling in Grondwet	140
6.5	Conclusie	140

Hoofdstuk 7. Positieve verplichtingen	145
7.1 Inleiding	145
7.2 Positieve verplichtingen en de Grondwet	146
7.3 Internationale theorievorming.	148
7.4 Positieve verplichtingen en het EVRM	149
7.5 Voorbeelden van positieve verplichtingen	153
Hoofdstuk 8. Horizontale werking	159
8.1 Inleiding	159
8.2 Voors en tegens van horizontale werking	160
8.3 Horizontale werking en de Grondwet	161
8.4 Directe en indirecte werking	164
8.5 Nadere regeling door de wetgever	167
8.6 Horizontale werking in Straatsburg	170
8.7 Receptie in het Nederlandse recht	172
Hoofdstuk 9. Samenloop en botsing	175
9.1 Inleiding	175
9.2 Samenloop	176
9.2.1 Samenloop van grondrechten bij de Nederlandse rechter	176
9.2.2 Samenloop van grondrechten bij het EHRM	178
9.3 Botsing	180
9.3.1 Botsende grondrechten bij de Nederlandse rechter	180
9.3.2 Botsende grondrechten en de Nederlandse wetgever	186
9.3.3 Botsende grondrechten en de Europese Unie	188
9.3.4 Botsende grondrechten bij het EHRM	190
Hoofdstuk 10. Interactie van rechtsordes	195
10.1 Inleiding	195
10.2 De verhouding tussen de Europese Unie en het EVRM	195
10.2.1 De Europese Unie in de rechtspraak van het EHRM	196
10.2.2 Mensenrechten in de Europese Unie	198
10.3 Botsende rechtsordes	204
10.3.1 Conflictoplossing	204
10.3.2 Conflictvermijding	207
10.3.3 De Solange-benadering	210
10.3.4 Toerekening en rechtsmacht	212
10.4 Conclusie	215
Hoofdstuk 11. Rechter en wetgever	217
11.1 Introductie	217
11.2 Sociale grondrechten	218
11.3 Voorziening door rechter of wetgever?	227
11.4 Verdergaande bescherming – op grond van het EVRM?	232

HOOFDSTUKKEN GRONDRECHTEN

11.5 Conclusie 233

Afkortingen 235

Jurisprudentie register. 237

Voorwoord

Dit boek is in het bijzonder bedoeld voor het universitair onderwijs. Het is gebaseerd op onze ervaring met het bachelorvak ‘Grondrechten’ aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Amsterdam. Bij dat vak worden de grondrechten behandeld vanuit het perspectief van algemene thema’s of leerstukken. Dat is ook in dit boek het geval.

De hoofdstukken 1 tot en met 6 en hoofdstuk 10 zijn van de hand van Nieuwenhuis. De hoofdstukken 7 tot en met 9 werden geschreven door Hins. De auteurs staan echter wederzijds borg bij eventuele onvolkomenheden.

Reacties en suggesties van gebruikers zijn van harte welkom.

Amsterdam, november 2009

Voorwoord bij de tweede druk

Deze tweede druk verschilt in twee opzichten van de eerste druk. Er is nieuwe relevante jurisprudentie verwerkt en de hoofdstukken zijn opnieuw geredigeerd. Daarbij zijn ook enkele inhoudelijke gebreken hersteld.

Amsterdam, januari 2011

Voorwoord bij de derde druk

De belangrijkste vernieuwing – en verbetering – is de opname van een nieuw hoofdstuk over de interactie van rechtsordes, geschreven door Den Heijer. De andere hoofdstukken zijn bij de tijd gebracht en waar nodig geredigeerd.

Amsterdam, februari 2014

Voorwoord bij de vierde druk

De hoofdstukken zijn bij de tijd gebracht door aandacht te besteden aan nieuwe jurisprudentie en wetgeving.

Amsterdam, januari 2017

Voorwoord bij de vijfde druk

De tekst is aangepast aan nieuwe ontwikkelingen. Zo is er op verschillende plaatsen aandacht voor de maatregelen ter voorkoming van de verspreiding van het coronavirus. Daarnaast is de nodige nieuwe jurisprudentie opgenomen; men denke onder andere aan het Urgenda-arrest van de Hoge Raad.

Wouter Hins is niet meer bij deze druk betrokken. Wij danken hem voor zijn eerdere bijdrage. De hoofdstukken van zijn hand zijn voor deze druk bewerkt door de twee overige auteurs. Dank gaat ook uit naar Jan Willem van Rossem en Deirdre Joukes voor tal van redactionele suggesties en naar Kas de Goede voor het nazien van de jurisprudentie.

Amsterdam, januari 2021

Maarten den Heijer
Aernout Nieuwenhuis